

РОМЦІВ О. І.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права
та конституціоналізму
(Інститут права, психології та
інноваційної освіти Національного
університету «Львівська політехніка»)

УДК 342.56

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.3>

ДО ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ПРИРОДИ АКТИВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

У статті розглядається одна із найбільш актуальних проблем сучасного конституційного судочинства, а саме правові позиції Конституційного Суду України.

Питання з'ясування юридичної природи правових позицій Конституційного Суду України є неоднозначним та до цього часу не вирішеним. Це пов'язано, перш за все, зі складним та багатоаспектним розумінням ролі, статусу та місця органу конституційної юрисдикції в системі органів державної влади. Не сприяє з'ясуванню природи правових позицій Суду і відсутність законодавчої дефініції цього поняття. Незважаючи на це, термін активно використовується як Конституційним Судом України у своїх рішеннях, так і науковою спільнотою з метою відображення аргументів, які визначають позицію Конституційного Суду України з питань правозастосування.

Правові позиції Конституційного Суду України можна визначити як правові висновки Суду в результаті тлумачення ним Конституції України, які мають загальний характер, знімають конституційно-правову невизначеність і неоднозначність у розумінні положень таких актів. Основу правових позицій складають наукові знання, конституційні принципи, правові доктрини і праворозуміння.

Встановлено, що правові позиції Конституційного Суду України – це результат його інтерпретаційної діяльності у формі висновків, роз'яснень, правових положень, доктрин, які містять тлумачення неясного змісту закону, правову оцінку або правове визначення, суть правових уявлень і знань щодо вирішення конкретної ситуації, які є обов'язковими для всіх суб'єктів правовідносин.

Доведено, що чинне національне законодавство передбачає регулювання питання виконання рішень Конституційного Суду України, але ці норми мають, як правило, диспозитивний характер, не містять чіткого порядку виконання рішень Конституційного Суду України та механізму контролю щодо ефективності виконання таких рішень. Це призводить до неправильного розуміння своїх обов'язків сторонами конституційного провадження і відповідними органами й особами, котрі задіяні у процесі виконання рішень Конституційного Суду України.

Ключові слова: *правова позиція, юридична позиція, конституційна юрисдикція, акти Конституційного Суду України, конституційний контроль.*

Romtsiv O. I. About the legal position of acts of the Constitutional Court of Ukraine

The article considers one of the most pressing problems of modern constitutional justice, namely the legal position of the Constitutional Court of Ukraine.

The issue of clarifying the legal nature of the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine is ambiguous and still unresolved. This is primarily due to the complex and multifaceted understanding of the role, status and place of the body of constitutional jurisdiction in the system of public authorities. The lack of a legal definition of this concept does not help to clarify the nature of the Court's legal position. Nevertheless, the term is actively used both by the Constitutional Court of Ukraine in its decisions and by the scientific community in order to reflect the arguments that determine the position of the Constitutional Court of Ukraine on law enforcement.

Legal positions of the Constitutional Court of Ukraine can be defined as legal conclusions of the Court as a result of its interpretation of the Constitution of Ukraine, which are general in nature, remove constitutional and legal uncertainty and ambiguity in understanding the provisions of such acts. The basis of legal positions are scientific knowledge, constitutional principles, legal doctrines and legal understanding.

It is established that the legal position of the Constitutional Court of Ukraine is the result of its interpretive activity in the form of conclusions, explanations, legal provisions, doctrines that contain interpretations of unclear content of the law, legal assessment or legal definition, the essence of legal ideas and knowledge to resolve a situation. which are mandatory for all subjects of legal relations.

It is proved that the current national legislation provides for the regulation of the execution of decisions of the Constitutional Court of Ukraine, but these norms are usually dispositive, do not contain a clear procedure for execution of decisions of the Constitutional Court of Ukraine and a mechanism for monitoring the effectiveness of such decisions. This leads to a misunderstanding of their responsibilities by the parties to the constitutional proceedings and the relevant bodies and persons involved in the process of implementing the decisions of the Constitutional Court of Ukraine.

Key words: *legal position, legal position, constitutional jurisdiction, acts of the Constitutional Court of Ukraine, constitutional control.*

Вступ. З питанням про місце органу конституційної юрисдикції в механізмі держави, особливостями правового регулювання його статусу нерозривно пов'язане питання правової природи актів Конституційного Суду України. Вирішення цієї проблеми в державах світу є різною, що пов'язано як з обранням тої чи іншої моделі судового конституційного контролю, так і з відповідними державно-правовими традиціями. Що стосується нашої держави, то через відсутність чітких вказівок у чинному законодавстві питання про правову природу актів Конституційного Суду України складає одну з проблем сучасного конституційного права [1].

Постановка завдання. Метою цього дослідження є теоретико-правове осмислення юридичної природи актів Конституційного Суду України та окреслення подальших наукових пошуків в означеній сфері.

Результати дослідження. Важливим питанням сьогодення є той факт, що чинне законодавство не містить поняття актів Конституційного Суду України. Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України», а також Регламентом Конституційного Суду України визначені лише види таких актів: ними є рішення, висновки і ухвали.

Акти Конституційного Суду України є засобом юридичного оформлення результатів розгляду ним матеріальних, процесуальних чи організаційних питань.

У спеціальній літературі наявні альтернативні й часто недостатньо аргументовані судження про юридичну природу (силу) актів органів конституційної юрисдикції. Складовою наукової дискусії з проблематики природи актів органів конституційного контролю є питання про природу юридичних позицій цих органів.

До внесення у 2016 році до Конституції України низки змін щодо правосуддя, це поняття не було закріплене нормативно й мало назву «правова позиція». Нині термін «юри-

дична позиція» закріплено у ст. 92 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до якої юридичну позицію Конституційний Суд викладає у мотивувальній та/або резолютивній частині рішення, висновку. Юридична позиція Суду може міститися в ухвалах про відмову у відкритті конституційного провадження у справі та про закриття конституційного провадження у справі, постановлених Сенатом чи Великою палатою. Законодавець, на жаль, знову не дає визначення цього поняття. Відповідно теоретичні підходи щодо сутності та юридичної природи поняття «правова позиція Конституційного Суду України» є застосовними й щодо змісту поняття «юридична позиція Конституційного Суду України» [2, с. 58].

У фаховому середовищі також не склалося єдності поглядів ні щодо визначення самого поняття юридичної позиції органу конституційного правосуддя, ні щодо її правової природи та обов'язковості, ні щодо співвідношення юридичної позиції з іншими структурними елементами актів органу конституційної юрисдикції. Водночас відсутність визначеності в поглядах на природу актів (юридичних позицій) органів конституційної юрисдикції згубно впливає не лише на їх легітимність, а й на правотворчий і правозастосовний процеси загалом.

Правові позиції органу конституційної юрисдикції – аргументовані доктринально-нормативні висновки, установки і правові оцінки [3, с. 70], що відображають суть ухваленого ним рішення. Сформульована в мотивувальній, а іноді й резолютивній частинах рішення органу конституційної юрисдикції у вигляді певної наскрізної основної ідеї чи принципу вирішення справи та його супровідної аргументації в контексті того питання, що було предметом конституційного провадження, правова позиція набуває найбільшої визначеності.

У науковому середовищі простежуються два основні підходи до визначення природи актів органів конституційної юрисдикції: підхід, який визнає за ними характер джерела права, і той, що його заперечує. У межах першого підходу трапляються й однозначні погляди, що пропонують розглядати акти конституційного правосуддя «складовою чинного законодавства» [4, с. 67], як «специфічний судовий прецедент» чи, інакше, «різновид прецедентного права» [5, с. 36–40] тощо, і більш зважені за змістом уявлення, які визнають за актами конституційного правосуддя характер джерела права із суттєвими застереженнями.

Підхід, який не визнає за актами конституційного правосуддя характер джерела права, обґрунтовує право вищих органів державної влади, що здійснюють нормотворчу діяльність, «нейтралізувати» не лише акт органу конституційної юрисдикції, а й сформульовану в цьому акті правову позицію. Прибічники цього підходу вважають, що органи державної влади, чий акти є об'єктом конституційного контролю, можуть подолати правову позицію органу конституційної юрисдикції шляхом ухвалення нового акта чи внесення до нього змін. Вони беззастережно стверджують, що чинність акта конституційного правосуддя триває доти, доки зберігає чинність об'єкт його тлумачення [6, с. 299]. У разі зникнення останнього втрачають юридичну силу не лише акт конституційного правосуддя, а й наявна в ньому правова позиція [6, с. 292]. Із наведеним підходом узгоджується, зокрема, встановлена ст. 151-² Конституції України умова, відповідно до якої Конституційний Суд України остаточно зв'яже себе власними правовими позиціями, і їх перегляд можливий лише внаслідок втрати чинності актів, у яких вони були сформульовані.

На думку В. А. Овчаренка, правові позиції Конституційного Суду України, сформульовані в його актах, за своєю правовою природою є специфічними джерелами права, які формулюються під час здійснення судового конституційного контролю, який за своєю правовою природою не є нормотворчою діяльністю, і потребують офіційного визнання як окремої категорії цього феномену права, сутність і зміст якої визначено специфікою конституційного судочинства [7, с. 68–71].

Представники підходу, який визнає за актами органів конституційної юрисдикції характер джерела права, звичайно, інтерпретують природу правових позицій цих органів у контексті доктрини судового прецеденту, застерігаючи, проте, від повного ототожнення актів органів конституційного контролю з прецедентними рішеннями вищих судів країн загального права. Вони відзначають, що в романо-германській правовій системі еквівален-

том прецедентних рішень є так звана усталена судова практика [8, с. 4] чи «правоположення судової практики» [9], які «відображають один і той самий феномен визнання нормативності актів судової влади, але в різних історичних і соціальних умовах» [8, с. 15].

М. В. Тесленко зауважує, що правові позиції Конституційного Суду України схожі на *ratio decidendi*, що в англійському прецедентному праві означає сутність рішення, правову норму, що міститься в рішенні суду, а тому їх можна розглядати як джерело права, своєрідний судовий прецедент [10, с. 38].

Навряд чи можливо відшукати серйозні аргументи ототожнення правової природи актів органів конституційної юрисдикції з нормативними актами. У юридичній науці загальноприйнятим є розуміння актів органів конституційної юрисдикції як різновиду інтерпретаційних, але аж ніяк не нормативних актів.

Правова організація державної влади вимагає, щоб діяльність будь-якого її органу відбувалася в конституційно визначених формах і межах. Тому орган конституційного контролю не може здійснювати нормотворення у класичному розумінні цього поняття, тим більше під виглядом інтерпретації норм права [11, с. 57]. Небезпека виходу органу конституційної юрисдикції за межі його повноважень реальна принаймні з огляду на те, що конституційне тлумачення дуже близьке до правотворчості [12, с. 389].

Так, П. М. Ткачук зазначає, що правові позиції Конституційного Суду України – це результат його інтерпретаційної діяльності у формі висновків, роз'яснень, правових положень, доктрин, які містять тлумачення неясного змісту закону, правову оцінку або правове визначення, суть правових уявлень і знань щодо вирішення конкретної ситуації, які є обов'язковими для всіх суб'єктів правовідносин [13, с. 18–19].

Конституційній нормотворчості відоме встановлення безпосередньої заборони для органу конституційної юрисдикції створювати у процесі його діяльності нові нормативні положення. Наприклад, відповідно до Конституції Туреччини 1982 р., «у ході анулювання повністю чи окремих положень законів або постанов, що мають силу закону, Конституційний Суд не може виконувати функції законодавчого органу й ухвалювати рішення, які б вели до нової практики» [14].

Невизначеність правової природи актів Конституційного Суду України має наслідком також виникнення проблем при виконанні рішень Конституційного Суду України, оскільки способи виконання рішень прямо залежать від ступеня їх юридичної сили, обов'язковості, остаточності тощо.

Стаття 151-2 Конституції України встановлює, що рішення, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними та не можуть бути оскаржені [15]. Тобто обов'язковість ухвалених Конституційним Судом України рішень є одним із принципів, на яких ґрунтується діяльність Конституційного Суду України, і на практиці має реалізовуватися шляхом виконання чи дотримання приписів такого рішення. У статті 97 Закону України «Про Конституційний Суд України» [16] закріплено диспозитивну норму і передбачає право Конституційного Суду України встановити у рішенні порядок і строки його виконання, зобов'язати відповідні державні органи забезпечити контроль за виконанням рішення, вимагати від відповідних органів письмове підтвердження виконання рішення. У ст. 98, що має відсилочний характер, передбачено настання відповідальності за невиконання рішень Конституційного Суду України. У главі 7 Регламенту Конституційного Суду України [17] визначено, що Конституційний Суд України здійснює моніторинг стану виконання рішень, за наслідками якого на своєму засіданні вирішує питання, пов'язані з їх невиконанням.

Як бачимо, чинне національне законодавство передбачає регулювання питання виконання рішень Конституційного Суду України, але ці норми мають, як правило, диспозитивний характер, не містять чіткого порядку виконання рішень Конституційного Суду України та механізму контролю щодо ефективності виконання таких рішень. Це призводить до неправильного розуміння своїх обов'язків сторонами конституційного провадження і відповідними органами й особами, котрі задіяні у процесі виконання рішень Конституцій-

ного Суду України, подальшого невиконання рішень взагалі, ускладнення процесу застосування правових норм, а в майбутньому може призвести до поширення правового нігілізму, негативної репутації Конституційного Суду України та інших органів, а також знецінення Основного Закону [18, с. 20].

На думку Т. О. Цимбалістого: «Реалізація рішень КСУ про визнання неконституційним нормативно-правового акта чи окремих його положень не вимагає певної спеціальної процедури, вони повинні реалізовуватися як правова норма» [19, с. 27]. Але у рішенні КСУ, яким певний акт або норма визнаються неконституційними, правова норма не встановлюється, навпаки, відбувається визнання відповідної норми нечинною, тому виконувати рішення КСУ як правову норму немає можливості, оскільки сама правова норма відсутня. Припис, що міститься в такому рішенні КСУ, може бути реалізований тільки шляхом подальшого утримання від застосування чи використання правових актів або їх положень, визнаних неконституційними. Тому варто би було передбачити окремий механізм виконання рішення Конституційного Суду України, який дозволить відстежувати подальше застосування акта чи норми, яка була визнана неконституційною, вищими органами влади та їхніми посадовими або службовими особами.

Слід сказати, що Закон України «Про Конституційний Суд України» не містить норми про преюдиціальність рішень Конституційного Суду України. Це пояснюється тим, що встановлення Конституційним Судом України у рішенні факту неконституційності не потребує додаткового обґрунтування та зобов'язання судів дотримуватися вказаного припису, оскільки є саме собою зрозумілим.

Слід зазначити, що на виконання рішень Конституційного Суду України впливає не тільки відсутність механізму його реалізації, а й відсутність ефективного контролю за таким виконанням. Як слушно зауважують науковці, перевірка виконання рішень щодо неконституційності нормативно-правового акта повністю або в окремій частині може здійснюватися шляхом послідовного спостереження за ходом законотворчої роботи щодо усунення прогалин, які викликані рішенням суду; щодо тих рішень, у яких визначено порядок їх виконання, варто перевіряти наявність відповідного реагування на офіційному сайті Верховної Ради України: законопроекти, планування та порядок розгляду питань, розгляд питань порядку денного, стенограми пленарних засідань, парламентські слухання; акти з офіційного сайту Кабінету Міністрів України та засідання уряду й урядових комітетів, взаємодія з Верховною Радою України; акти з офіційного сайту Президента України [20, с. 72].

На думку В. Є. Скоморохи, незадовільний стан виконання рішень Конституційного Суду України пов'язаний, по-перше, зі спеціальною природою рішень Конституційного Суду України, що схожа за наслідками та механізмом реалізації з іншими нормативно-правовими актами, якими скасовуються ті чи інші норми, у зв'язку з чим забезпечення їх виконання має бути схожим із виконанням законів України, указів Президента України тощо і гарантуватися передусім главою держави; по-друге, з відсутністю системних наукових досліджень практики, механізму виконання рішень Конституційного Суду України; по-третє, з відсутністю відповідальності за невиконання чи неналежне виконання рішень Конституційного Суду України осіб з особливим статусом, яким адресовано акти Суду [21, с. 119].

Останнє твердження науковця вирішено шляхом встановлення у ч. 4 ст. 382 Кримінального Кодексу України відповідальності за умисне невиконання службовою особою рішення Конституційного Суду України й умисне недодержання нею висновку Конституційного Суду України [22]. Водночас випадків притягнення винних осіб до відповідальності за невиконання рішення Конституційного Суду України немає.

Вбачається, що проблеми реалізації притягнення до відповідальності, так само як і виконання самого рішення, пов'язані з відсутністю чіткого механізму контролю, який би дозволив виявити факт невиконання рішення Конституційного Суду України, результатом котрого могло би стати притягнення до відповідальності.

Висновки. Отже, поява правових позицій органів конституційної юрисдикції зумовлена здійснюваним ними конституційним контролем. Тому вони є цілком специфічними

джерелами права. До того ж, акти органів конституційної юрисдикції принципово різняться від нормативних актів.

Предмет конституційного контролю вказує, що правові позиції органів конституційної юрисдикції повинні ґрунтуватися на конкретних положеннях основного закону й відображати його зміст. Вони можуть лише розширювати обсяг і зміст конституційних норм і визначати порядок їх застосування. Інтерпретуючи узагальнені конституційні положення (наприклад, норми-принципи), які врегульовують відповідні правовідносини опосередковано, вони лише долають правові пробіли. Тому акти цих органів, попри наявність у їхній структурі доктринально-нормативних елементів, є інтерпретаційними.

Список використаних джерел:

1. Цимбалістий Т. О. Правова природа актів органу конституційної юстиції. URL: <http://pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja/74>
2. Спінчевська О. М. Юридичні позиції Конституційного Суду України як джерело правового регулювання конституційного юрисдикційного процесу. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 3 (116). С. 57–67.
3. Бондар М. Між Сциллою і Харібдою: Конституційний Суд у системі поділу влади. *Конституційний Суд у системі органів державної влади : актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матер. міжнар. наук. конф. (Київ, 16 травня 2008 р.). Київ : Ін Юре, 2008. С. 70.
4. Євграфова Є. Акти Конституційного Суду України в системі національного законодавства. *Право України*. 2001. № 10. С. 66–68.
5. Черняк Є. Прецедент тлумачення правової норми в діяльності Конституційного Суду України. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Правознавство»*. 2003. Вип. 200. С. 36–40.
6. Тихий В. Основні повноваження Конституційного Суду України. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2 (33) – № 3 (34). С. 287–301.
7. Овчаренко В. А. Правові позиції Конституційного Суду України: поняття, суть і можливості перегляду. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 5. С. 62–71.
8. Шевчук С. Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2008. 38 с.
9. Абдрасулов Е. Правообразование и правопреобразование в нормативных постановлениях Конституционного совета РК. URL: <http://www.zakon.kz>
10. Тесленко М. В. Юридична сила і значення правових позицій Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2003. № 4. С. 36–41.
11. Шаповал В. Офіційне тлумачення як функція Конституційного Суду України (проблеми теорії). *Вісник Конституційного Суду України*. 1999. № 3. С. 52–58.
12. Тодыка Ю. Конституция Украины: проблемы теории и практики : монография. Харьков : Факт, 2000. 608 с.
13. Ткачук П. М. Правові позиції Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2006. № 2. С. 10–21.
14. Конституция Турции (Турецкой Республики): от 7 ноября 1982 г. Ст. 153. URL: <http://go.mail.ru/search>
15. Конституція України від 28.06.1998 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
16. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>
17. Про Регламент Конституційного Суду України : постанова Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 р. № 1-пс/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#Text>
18. Писарева Е. А., Моніч Б. С. Деякі проблеми питання виконання рішень Конституційного Суду України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 46. С. 19–24.

19. Цимбалістий Т. О. Реалізація актів Конституційного Суду України. *Вибори та демократія*. 2008. № 1 (15). С. 25–29.

20. Белов Д. М., Мишанич К. С. Проблеми виконання рішень Конституційного Суду України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Вип. 30. Т. 1. С. 70–75.

21. Скомороха В. Є. Конституційна юрисдикція і правова доктрина: проблеми взаємного впливу в умовах демократичного поступу, перспективи демократії. *Конституційний контроль і процеси демократичної трансформації у сучасному суспільстві* : Збірка матеріалів міжнародної конференції, присвяченої 20-річчю Конституційного Суду України. Київ : ВАІТЕ, 2016. С. 119. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/7/385680.pdf>

22. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/stru#Stru>

